

قاچاق کالا و ارز در نظام جزایی ایران

(تاریخ دریافت ۱۳۹۷/۰۱/۲۰ ، تاریخ تصویب ۱۳۹۷/۰۲/۲۷)

مهدی شهرکی

چکیده

عوارض ناشی از قاچاق که به طور کلی عبارتند از: عدم پرداخت حقوق و عوارض دولتی، برهم خوردن تعامل بازار رقابتی، سودآوری زیاد و فساد مالی و اخلاقی، مختل شدن تولید کشور بروز ارتشاء و فساد در نظام اداری، عدم مدیریت صحیح دولت بر امور اقتصادی و اجتماعی خطرپذیری رقابت تجاری سالم، تأثیر منفی بر کارکرد سیاستهای تجاری و اقتصادی و معضلات فرهنگی و بهداشتی، خود حاکی از آن است که برای رسیدن به یک سیاست جنایی مطلوب در مبارزه با قاچاق نیاز به جامع‌نگری و شناسایی و بررسی دقیق علل و عوامل موجد قاچاق کالا بوده که اگر به درستی شناسایی، ارزیابی و تحلیل نشود و برپایه آن سیاست جنایی تدوین نگردد، چه بسا در امر مبارزه رودرو با عوامل قاچاق حتی با صرف هزینه‌های هنگفت موفقیتی بدست نیاید. آن چیزی که قاچاق کالا را در سالهای اخیر به یک معزل اقتصادی تبدیل کرده است واردات غیر رسمی و قاچاق کالاهای مصرفی به شکل سازمان یافته از طریق راههای غیر قانونی و غیر مجاز توسط باندهای قاچاق و صاحبان نفوذ قدرت است که در سالهای اخیر آسیب‌های شدیدی بر نظام اقتصادی کشور وارد کرده است فلذا باید این پدیده با توجه به قانون "مبارزه با قاچاق کالا و ارز" ۱۳۹۲ مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد و با مذاقه در قانون جدید این مسئله را تشریح نموده و به معرفی سیاست جنایی و تقنینی قانونگذار به صورت عمقی و دقیق پردازیم.

۳۰۹

بخش اول: کلیات

قاچاق واژه‌ای ترکی و از لحاظ لغوی به معنای "کاری که پنهانی و با تردستی انجام شود" می‌باشد. در ترمینولوژی حقوقی، قاچاق این گونه معرفی شده است قاچاق در معانی ذیل به کار می‌رود:

حمل و نقل کالا از نقطه‌ای به نقطه (خواه دو نقطه مزبور در داخل کشور باشد "قاچاق داخلی" خواه یک نقطه در داخله و یک نقطه در خارجه باشد که آنرا "قاچاق خارجه" می‌گویند) برخلاف مقررات مربوط به حمل و نقل به طوریکه این عمل ناقص ممنوعیت یا محدودیتی باشد که قانوناً مقرر شده است.^۱

بند اول: تعریف قاچاق در قانون انحصار تجارت خارجی

بند الف از ماده (۱۱) قانون فوق "قاچاق" را چنین تعریف نموده است: "کلیه اجناسی که بر خلاف مقررات این قانون وارد مملکت می‌شود و مرتکبین به حبس از ۶ ماه الی یکسال محکوم خواهند شد." یکی از این مقررات، انحصار تجارت خارجی برای دولت است که مقرر شده: تجارت خارجی ایران در انحصار دولت بوده و حق صادر کردن و وارد کردن کلیه محصولات طبیعی و یا صنعتی خارجی به ایران به استثنای موارد معینه، مشروط به شرط حتمی صدور محصولات طبیعی و یا صنعتی ایرانی و با مراعات مقررات قانونی مربوطه گردیده و دولت مجاز استحق وارد کردن محصولات خارجی که خود نمی‌خواهد مستقیماً عهده‌دار شود به شرط معینه و در تحت مقررات مخصوص مانند اخذ مجوز از وزارت بازرگانی یا سایر مقامات ذی‌صلاح قانونی، به اشخاص یا موسسات مختلف تجاری واگذار نماید.^۲

بند دوم: قانون مجازات مرتکبین قاچاق

قانون‌گذار در موارد (۵-۱) قانون بدون تعریف جرم قاچاق و با تقسیم‌بندی این جرم در دو گروه عمده ۱- اموال موضوع درآمد دولت ۲- اموال ممنوع‌الصدور و ممنوع‌الورود و کالای انحصاری، مبادرات به تعیین مجازات برای مباشر مستقیم جرم، شریک، معاون، حامل و شروع به جرم قاچاق را چنین تعریف نموده است: "مقصود از قاچاق اسلحه وارد کردن به مملکت و یا صادر کردن آن یا خرید و فروش یا حمل و نقل و یا مخفی کردن و یا نگاه داشتن آن است در داخل مملکت. مقصود از

^۱ مقدم، اکبر، کالبدشکافی پدیده قاچاق کالا در کشور، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشکده امام محمد باقر (ع) ۱۳۸۵، ص ۸۰-۷۹

^۲ حسن بهرامی و بهروز قاسمی، آسیب شناسی قاچاق کالا در ایران، تهران، انتشارات فارابی، چاپ اول، ۱۳۸۵، ص ۱۶

قاچاق اشیای ممنوع‌الورود است به خاک ایران در هر نقطه از مملکت که اشیای مزبور کشف شود و خارج کردن اشیای ممنوع‌الصدور و یا تسلیم آن است به متصدی حمل و نقل و یا هر شخص دیگری برای خارج کردن و یا هر نوع اقدام دیگری برای خارج کردن از مملکت.

بند سوم: تعریف قاچاق براساس قانون امور گمرکی

ماده (۲۹) قانون امور گمرکی در (۱۱) بند مواردی از قاچاق را احصاء و در بند(۱) آن مبادرت به تعریفی می‌نماید که نسبت به سایر بندها اهمیت خاصی دارد و مقرر می‌کند: وارد کردن کالا به کشور یا خارج کردن کالا از کشور به ترتیب غیر مجاز مگر آنکه کالای مزبور در موقع ورود یا صدور ممنوع یا غیر مجاز یا مشروط نبوده و از حقوق گمرکی و سود بازرگانی و عوارض بخشوده باشد. این بند از یک اقدام که عبارتست از فعل مثبت مادی - در مقابل ترک فعل که به وسیله افراد انجام می‌شود صحبت می‌کند بنحوی که در این عمل وارد یا خارج کردن خود پیکره جرم قاچاق محسوب می‌شود، اعم از اینکه اقدام، نوعی عمل ساده باشد یا مرکب یعنی به‌وسیله انواع عملیات متقبلانه.^۱

اداره حقوقی وزارت دادگستری قاچاق را چنین تعریف می‌نماید:

غیر از آنچه در ماده یک قانون اصلاح ماده یک قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۱۳۷۳/۱۱/۹ آمده و کالاهای موضوع درآمد دولت و ممنوع‌الصدور و ممنوع‌الورود را در بر می‌گیرد، تعریف دیگری از قاچاق نشده است و به‌طور خلاصه، قاچاق عبارتست از وارد کردن یا صادر کردن کالا بر خلاف قوانین و مقررات جاریه و یا اقدامی که قانوناً در حکم قاچاق محسوب شده است.^۲

ت: تعریف قاچاق براساس کنوانسیون؟

اصطلاح "قاچاق" عبارتست از تقلب گمرکی که شامل گذراندن مخفیانه کالا به هر طریقی از مرزهای گمرکی می‌باشد که بدان وسیله شخص موجب اغفال گمرک و فرار از پرداخت تمام یا بخشی از مالیات‌ها و عوارض مربوط به ورود یا صدور شده یا اجرای ممنوعیت‌ها و محدودیت‌های موضوع قانون امور گمرکی را نادیده گرفته و یا منافی مغایر با قانون امور گمرکی به دست آورد.

بخش دوم: قاچاق کالای گمرکی و تجاری

سازمان گمرک جمهوری اسلامی ایران در امر مبارزه وظایف بسیار مهمی برعهده دارد. واژه

^۱ وطن پور، علیرضا، قاچاق کالا و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد اطلاعات استراتژیک

دانشگاه امام حسین (ع)، ۱۳۸۵، ص ۱۹

گمرک در ایران از زبان ترکی عثمانی اخذ شده است و این قوم واژه مزبور را پس از تسلط عثمانی به شبه جزیره بالکان از یونانی‌ها گرفته‌اند. احتمالاً ای عبارت برای اولین بار در قرارداد ۱۱۵۹ که بین سلطان محمود خان اول و نادرشاه افشار منعقد گردیده و در بخش تجارت آن بکار گرفته شده و به زبان فارسی راه پیدا کرده است. این واژه دارای دو مفهوم است: در مفهوم اول به عنوان حقوق گمرکی یا حقوقی که از مال التجاره اخذ می‌شود، در مفهوم دوم به سازمان یا یک تشکیلات اداری اطلاق می‌شود که مسئولیت اجرای مقررات ویژه‌ای را در ارتباط ورود یا صدور کالا از جمله وصول حقوق گمرکی به عهده دارد.

گمرک سازمانی است دولتی که مسئول اجرای قانون گمرک و وصول حقوق و عوارض ورودی و صادراتی و همچنین مسئول اجرای سایر قوانین و مقررات مربوطه از جمله واردات ترانزیت و صادرات کالا می‌باشد.

از ماده ۲ قانون مقررات صادرات و واردات مصوب ۱۳۷۲/۷/۴ کالاها به سه نوع تقسیم‌بندی می‌شوند:

۱- کالاهای مجاز: کالاهایی است که می‌توان بدون قید و شرط گمرکی نسبت به ترخیص آنها اقدام کرد.

۲- کالاهای مجاز مشروط: کالاهایی که ورود و صدور آن مقید به انجام شرط باشد.

۳- کالاهای ممنوع: کالاهای ممنوع نیز به نوع تقسیم می‌شوند:

الف: کالاهایی که در قانون ممنوع شده‌اند مانند مواد مخدر.

ب: کالاهایی که از طرف هیأت دولت براساس اقتضای زمان و مشکلات اقتصادی ورود یا خروج آنها از کشور برای مدت کوتاهی ممنوع می‌شود مانند ممنوعیت صادرات پياز یا سیب زمینی در بعضی از فصل‌ها و زمان‌ها.

بند اول: قاچاق سلاح و مهمات

بطور کلی واردات اسلحه جنگی و شکاری از قبیل، باروت، چاشنی، فشنگ و گلوله و سایر مهمات جنگی، دینامیت و مواد محترقه و منفجره ممنوع است مگر با موافقت وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح ج.ا.ا. در هر مورد.^۱

اسلحه و مهمات و تجهیزات جنگی، وسایط نقلیه صرفاً نظامی، لوازم مخابراتی و مواصلاتی،

^۱ غلامی، عبدالحمید، مواد مخدر و نحوه رسیدگی به جرایم آن، انتشارات دانشگاه امام حسین (ع) چاپ اول، خرداد ۱۳۷۸، ص ۲۰

تجهیزات نظامی و انتظامی، مواد اولیه ساخت مهمات، ماشین آلات و لوازم مربوطه که برای نیروهای نظامی و انتظامی از بودجه دولت خریداری و به کشور وارد شده یا می‌شود از اخذ مجوز ورود، ترخیص، پرداخت حقوق گمرکی، سود بازرگانی و کلیه عوارض و هزینه‌ها (به استثنای تخلیه، بارگیری، باربری و انبارداری) و همچنین کالاهایی که به نظر نمایندگان وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح ج.ا.ا. و امور اقتصادی و دارایی نباید بازدید شود از ارزیابی، بازرسی در زمان جنگ معاف می‌باشند.

«مقصود از قاچاق اسلحه وارد کردن به مملکت و یا صادر کردن از آن یا خرید و فروش و یا حمل و نقل و یا مخفی کردن و یا نگاه داشتن آن است در داخل مملکت».

معمولاً گروهک‌های ضد انقلاب در قاچاق این نوع یافته‌های انتظامی نشان می‌دهد بخش اعظم قاچاق سلاح و مهمات از کشور عراق به استان‌های غربی و جنوبی به ویژه استان خوزستان صورت می‌گیرد و بخش دیگر کالاهای قاچاق از کشور پاکستان، افغانستان، به استان سیستان و بلوچستان و خراسان وارد می‌شوند. عمده این نوع کالاها (سلاح و مهمات) بوسیله باندهای قاچاق مواد مخدر و یا اشراق خریداری و مورد استفاده قرار می‌گیرند. معمولاً گروهک‌های ضد انقلاب در قاچاق این نوع کالا فعالیت دارند. قاچاق سلاح و مهمات در درجه اول امنیت هر استان و سپس در افزایش یا کاهش قاچاق مواد مخدر آن ناحیه نقش مؤثری دارد مبارزه با آن دارای اهمیت است.

وارد یا خارج کردن اسلحه و مهمات جنگی و مواد منفجره و محترقه و فشنگ و تفنگ شکاری ممنوع است مگر با اجازه دولت و چنانچه یک یا چند نفر، بدون اجازه یکی از اشیاء مذکور را وارد و یا خارج کند حسب مورد به کجازات آن محکوم می‌شود.^۱

بند دوم: قاچاق آثار ملی و عتیقه جات

آثار ملی، آثار و اماکنی هستند که تا اختتام دوره سلسله زندیه در ایران ساخته شده‌اند. این آثار تحت حفاظت و نظارت دولت می‌باشند. اشیاء عتیقه، اشیایی هستند که قدمت آنها یک صد سال یا بیشتر باشد. صدور موقت اموال فرهنگی که در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده باشد یا در شمار آثار ملی شناخته شود موقوف به تصویب هیأت وزیران خواهد بود. عوامل و عناصر افکار و اعتقادات مذهبی مردم را طبق برنامه‌های از پیش طراحی شده در دستور کار خود قرار داده‌اند. هم اکنون نیز در

^۱ بوسادر آندر. (مؤلف)، رخشانی، نگار (مترجم)، بزهکاری بین‌المللی، نشر گنج دانش، سال ۱۳۷۵، ص ۵۳.

داخل کشور اموال فرهنگی زیادی خارج از نظارت سازمان میراث فرهنگی کشور د اختیار ارگان‌ها و مجموعه‌داران می‌باشد که حجم این اموال در مقایسه با موزه‌های کشور از رقم قابل توجهی برخوردار است.^۱

کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده) فصل نهم مصوب ۱۳۷۵ بدین شرح بیان داشته:

۱- هرکسی اشیاء و لوازم و همچنین مصالح قطعات فرهنگی - تاریخی را از موزه‌ها و نمایشگاه‌ها، اماکن تاریخی و مذهبی و سایر اماکن که تحت حفاظت یا نظارت دولت است سرقت کنند یا با علن به مسروقه بودن، اشیاء مذکور علاوه بر استرداد آن به حبس از یک تا پنج سال محکوم می‌شود.

۲- هرگونه اقدام به خارج کردن، اموال تاریخی فرهنگی از کشور هرچند به خارج کردن آن نینجامد قاچاق محسوب و مرتکب علاوه بر استرداد اموال به حبس از یک سل تا سه سال و پرداخت جریمه معادل دو برابر قیمت اموال موضوع قاچاق محکوم گردد.

۳- هرگونه حفاری و کاوش به قصد به دست آوردن اموال تاریخی، فرهنگی ممنوع بوده و مرتکب به حبس از ۶ ماه الی سه سال و ضبط اشیاء مکشوفه به نفع سازمان میراث فرهنگی و آلات و ادوات حفاری به نفع دولت محکوم می‌شود. چنانچه حفاری در اماکن و محوطه‌های تاریخی که در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است، یا در بقاع متبرکه و اماکن مذهبی صورت گیرد علاوه بر ضبط اشیاء مکشوفه و آلات و ادوات حفاری، مرتکب به حداکثر مجازات مقرر محکوم می‌شود.

بند سوم: قاچاق مواد افیونی و مخدر

به استناد ماده ۲۶ تا ۳۲ قانون مجازات مرتکبین قاچاق، خرید و فروش، تهیه و نگهداری، حمل و نقل نواع توتون و سیگار و انفییه و انواع کاغذ سیگار و متفرعات همچنین نگهداری و به کار انداختن ادوات توتونبری و ماشین‌های کاغذبری و صحافی کاغذ سیگار، سیگارپیچی و متفرعات که به موجب قانون اصلاحی انحصار به دولت یافته قاچاق محسوب و مرتکب به مجازات مقرر محکوم می‌شود.

امروزه یکی از خطرناکترین عوامل رواج مفاسد اجتماعی در سطح کشورهای جهان، آلودگی به مواد مخدر است تحقیقات نشان داده بسیاری از معضلات یا مفاسد اجتماعی مانند سرقت، تهدید، قتل، آدم‌ربایی، اخاذی و... ناشی از آلودگی به مواد مخدر است.

^۱ غلامی، عبدالحمید، مواد مخدر و نحوه رسیدگی به جرایم آن، انتشارات دانشگاه امام حسین (ع) چاپ اول، خرداد ۱۳۷۸، ص ۲۵

بلای خانماسوز مواد مخدر، یکی از مشکلات اساسی کشورهای مسیر ترانزیت از مبادی آنها (معروف به مثلث طلایی) بسوی کشورهای اروپایی و آمریکا است و موقعیت جغرافیایی ایران آن را تبدیل به یکی از راههای اصلی قاچاق مواد مخدر نموده است. باید توجه داشت که مواد مخدر می-تواند امنیت ملی برخی کشورها را به مخاطره اندازد و کشور ما نیز از این قاعده مستثنی نیست. طبق ماده ۱۷ قانون تشدید مجازات مرتکبین جرایم مربوط به مواد مخدر مصوب ۱۳۵۹ شورای انقلاب، رسیدگی به جرایم مربوط به مواد مخدر بصورت خارج از نوبت رسیدگی می‌شود. و ماده ۱۲ قانون تشدید مجازات مواد مخدر ۱۳۵۹ مقرر می‌دارد «پروانه کسب محل فروش مواد مخدر بلافاصله توقیف و در صورت محکومیت متهم، اموال و سرقفلی آن به نفع دولت مصادره خواهد شد»^۱.

بند چهارم: قاچاق اشخاص

سالانه میلیون‌ها مرد، زن و کودک در سراسر جهان برای کشانده شدن به وضعیتی مانند بردگی، قاچاق می‌شوند. درخصوص اهمیت قاچاق انسان کنفرانس همکاری و امنیت در اروپا اعلام کرد که جهان ظرف سال‌های اخیر شاهد گسترش تجارت چند میلیارد دلاری قاچاق انسان بوده و این نوع تجارت بیش از قاچاق مواد مخدر توجه قاچاقچیان را به خود جلب کرده. مطابق ماده واحده قانون مجازات عبور دهندگان اشخاص غیرمجاز از مرزهای کشور، هر کس دیگری را به طور غیرمجاز از مرز عبور دهد و یا موجبات عبور غیرمجاز دیگران را تسهیل کند، مجرم شناخته شده به یکی از مجازات‌های زیر محکوم خواهد شد.

الف - در صورتی که عمل عبوردهنده محل امنیت باشد چنانچه در حد محاربه و فساد فی الارض نباشد به حبس از (۱۰-۲) سال محکوم خواهد شد.

ب - چنانچه شخص عبور داده شده از افراد ممنوع الخروج یا ممنوع الورود یا قاچاقچی باشد مرتکب به (۸-۲) سال حبس و جریمه نقدی از ۲۵۰۰۰۰ تا ۱۰۰۰۰۰۰ ریال محکوم خواهد شد.

ج - چنانچه فرد عبور داده شده محکوم به کیفر یا متهم به جرمی باشد که رسیدگی آن در صلاحیت دادگاه کیفری «دادگاه عمومی» باشد، مرتکب به مجازات (۴-۲) سال حبس محکوم خواهد شد.

د - در صورتی که فرد عبور داده شده غیربالغ باشد، مرتکب به حبس از (۵-۳) سال محکوم خواهد شد.

^۱ حق پناهف جعفر، مطالعات کاربردی، قاچاق مواد مخدر و تأثیر آن بر امنیت ملی ج.ا.ا. شماره ۲، ص ۲۸

هـ - در صورتی که عمل مرتکب غیر از موارد فوق باشد، مرتکب به حبس از (۱-۳) سال محکوم خواهد شد.

مطابق قانون، شورای عالی قضایی وقت موظف است در مرکز هر یک استان‌های کشور و شهرستانهایی که لازم بداند شعبه یا شعبی از دادگاه انقلاب اسلامی برای رسیدگی به دعاوی مربوط به محکومین، گرانفروشان و از جمله قاچاقچیان و اخذ ثروتهایی که از این طریق بدست آورده‌اند اقدام نماید.

بخش سوم: سیر تاریخی و تقنینی قاچاق بعد از انجام اصلاحات گمرکی در ایران بند اول: تا قبل از تشکیل مجلس شورای ملی

سرانجام پس از نابسامانی‌هایی که به علت اجاره دادن گمرک و دیگر مسائل، از جمله معاف بودن تجار خارجی از پرداخت عوارض سنگین در گمرک و بازرگانی مملکت، به خصوص در اواخر دوران ناصرالدین شاه، به وجود آمده بود، و این وضعیت در زمان مظفرالدین شاه به علت بی‌پولی خزانه به مراتب بدتر شده بود، تصمیم گرفته شد مستشاران خارجی را جهت اصلاح امور و سامان دادن به وضعیت گمرک استخدام کنند. این بود که سه مستشار بلژیکی به سرپرستی ژوزف نوز در سال ۱۳۱۵ هـ ق به ایران دعوت شدند. نوز در سال ۱۳۱۶ هـ ق مشغول به کار شد. اصلاحات نوز در گمرک ایران زمینه ساز تدوین قوانین گمرکی که در ضمن آنها مقرراتی در مورد قاچاق پیش‌بینی شده بود، و یا باعث وضع قوانینی مستقل در مورد قاچاق گردید.^۱ همان گونه که بیان شد تا قبل از شروع اصلاحات گمرکی توسط نوز، قاچاق کالا و بی‌راهه بودن کالاها علی‌رغم وجود خطرات فراوان، تنها راه مصون ماندن از پرداخت عوارض و حقوق گمرکی سنگین برای تجار ایرانی به شمار می‌آمد. لذا به نظر می‌رسد قاچاق کالا، به صورت بسیار گسترده وجود داشته است، اما پس از روی کار آمدن نوز و صدور فرمان مظفرالدین شاه^۲ درباره تأسیس گمرک که بنا به پیشنهاد نوز در هشتم ذی الحجه ۱۳۱۸

^۱ - برای کسب اطلاعات بیشتر در این زمینه ر. ک: اجتهادی، عبدالمجید، مقاله سیر تاریخی، تقنینی قاچاق کالا و ارز، فصلنامه علمی، پژوهشی ترجمان حسیه، پژوهشکده سازمان تعزیرات حکومتی، ش ۱، زمستان ۷۹، صص ۱۰۷-۱۰۰.

^۲ - قسمتی از متن فرمان به شرح ذیل است: شاه پس از بیان مقدمه و عناوین فرمان می‌دهد که «... اولاً، وصول حقوق راه داری و خانان و قیانداری و سایر عوارض هرچه بوده باشد، موقوف و ابدال هر منسوخ و هیچ یک از مأمورین گمرکی و غیره حق اخذ اینگونه حقوق را به هیچ اسم و رسم نخواهد داشت. ثانیاً، واردات که از خارج مملکت، داخل شود و تمام صادرات که از داخله مملکت خارج شود، مطابق آنچه که در سنه ۱۲۴۶ هجری تاجدار نامدارها، خاقان مغفور فتحعلی شاه قاجار - انارالله برهانه - مقرر گردیده است، حقوق

هـ ق انجام گرفت، علاوه بر این که داعی و انگیزه‌ای برای قاچاق کالا وجود نداشت، تمهیداتی نیز جهت مبارزه با قاچاق در اصلاحات نوز در نظر گرفته شده بود که براساس فصول نظام‌نامه، قاچاقچیان مجازات می‌شدند. لذا در ابتدا قاچاق کالا که براساس یک قاعده مسلم منطقی، کم و زیاد بودن آن دایر مدار معقول و غیرمعقول بودن تعرفه‌ها و تشریفات گمرکی است، محدود شد؛ به طوری که تجار ترجیح می‌دادند مال التجاره خود را از راه قانونی وارد نمایند.

مؤید این استنتاج، آماری است که درآمد گمرک را طی هفت سال فعالیت بلژیکی نشان می‌دهد^۱ که عده علت آن صرف نظر از حیف و میل مأموران مستأجر، قاچاق کالا و فرار از پرداخت عوارض بوده است.

اصلاحات بلژیکی‌ها که منجر به تدوین قوانینی در خصوص قاچاق کالا و ارزش توسط مجلس شورای ملی گردید، به صورت خلاصه به شرح ذیل است: نوز ابتدا رسم اجاره دادن گمرکات را برانداخت، سپس فرمان الغای عوارض داخلی را که در کاهش جرایم قاچاق نقش به‌سزایی داشت. از طرف شاه صادر نمود و پس از آن سه تعرفه مهم را که شالوده قانون‌گرایی در گمرک ایران می‌باشد، تدوین و به اجرا گذاشت.

این تعرفه‌ها هرکدام تأثیر مثبتی در ایجاد اراده دولت و قانونگذار برای تدوین قوانین مبارزه با جرایم قاچاق، به خصوص قاچاق کالا داشته است. این زمان با برقراری حکومت مشروطیت (سال ۱۳۲۴ هـ ق) و تأسیس مجلس شورای ملی در همان سال مصادف بود. همان گونه که ملاحظه می‌شود حدود هفت سال پس از حضور نوز، مجلس شورای ملی تأسیس گردید. لذا می‌بینیم اولین متن قانونی در خصوص قاچاق در همین زمان به تصویب مجلس شورای ملی رسیده است.

بند دوم: بعد از تشکیل مجلس شورای ملی

تا این جا تاریخچه گمرک و قاچاق و همچنین تعرفه‌های گمرکی تدوین شده را تا قبل از تشکیل مجلس شورای ملی بررسی کردیم که در بعضی موارد متضمن قواعدی در خصوص قاچاق کالا بود. همان طور که مشاهده شد، هیچ کدام از متون تعرفه‌های مذکور مستقیماً مسائل قاچاق را مورد توجه قرار نداده و مستقلاً به آن نپرداخته بود. اما پس از تشکیل مجلس شورای ملی که هم زمان با

گمرکی آن را مطلق از روی اصل قیمت جنس از قرار صدی پنج بانضمام باری چهل من تبریز بیست و دو شاهی که از مکاری دریافت می‌شود، معین و مقرر فرمودیم...» (ر.ک: یکتایی، مجید، همان، ص ۶۰)

^۲ ر.ک: مجله صنعت حمل و نقل، پیشین، ص ۹۸.

اصلاحات در گمرک و مسائل مربوط به آن بود به تدریج قوانینی در خصوص مسائل قاچاق به تصویب رسید. در این زمان قاچاق همانند دیگر مشکلات دولت و حتی به عنوان یک معضل بزرگ مورد توجه قانونگذار قرار گرفت. قاچاق تریاک، اسلحه، کالا، نقودی همانند طلا و نقره و اسعار خارجی به صورت گسترده وجود داشته است. گمرک با توجه به اصلاحات نوز تقریباً منظم و دارای تعرفه‌های گمرکی مشخص بود. از طرفی اصلاحات نوز همزمان با آغاز نهضت مشروطیت و اصلاح طلبی در ایران بود که تجار و بازرگانان در تحقق آن نقش برجسته‌ای داشتند. بنا به عقیده یکی از محققان^۱ هم‌دمی بازرگانان با سایر عناصر مشروطه خواه بیشتر از این جهت بود که تجار ایرانی در اثر استبداد سلاطین قاجار و انعقاد قرارداد تنباکو و توتون و مخصوصاً در اثر کارشکنی‌های نوز بلژیکی و همراهان او که مورد حمایت جدی عین‌الدوله بودند، خسارات مالی بسیاری متحمل شده بودند. علاوه بر این، مشکلاتی که مأمورین گمرکی به دستور بلژیکی‌ها در حق بازرگانان روا می‌داشتند و تازیانه‌هایی که از طرف عمال دولت بر عده‌ای از بازرگانان حقگو زده شده، این جماعت را به مخالفت با استبداد برانگیخت. با توجه به اینکه بنا به عقیده اکثر مورخان و محققان، اصلاحات نوز در زمینه تنظیم تعرفه‌های گمرکی اقدام مناسبی بوده و تقریباً به ظلم و تعدی مأموران قاجار پایان داده بود، بعید به نظر می‌رسد مخالفت بازرگانان با نوز و همکارانش در مورد تعرفه‌های گمرکی بوده باشد، لیکن با توجه به موارد مذکور به ثواب نزدیک خواهد بود اگر گفته شود مخالفت بازرگانان در خصوص نحوه برخورد مأموران گمرک با تجار و این که احتمالاً به اندک بهانه‌ای مال التجاره را قاچاق محسوب و جریمه‌های سنگین بر آن وضع می‌کردند، بوده باشد. لذا پس از به ثمر نشستن مبارزات مشروطه خواهان و تأسیس عدالت‌خانه و تشکیل مجلس شورای ملی، طبیعی است که به خواسته بازرگانان که قشر عظیمی از مبارزان را تشکیل می‌دادند، توجه ویژه‌ای می‌شد.^۲

بند سوم: قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۱۳۱۲ و قوانین بعد از آن

تصویب ق. م. ق. مصوب ۱۳۱۲/۱۲/۲۹ نقطه عطفی در سیر تاریخی، تقنینی قاچاق کالا و ارز می‌باشد. این قانون که در واقع کامل‌ترین قانون در زمینه جرایم و مجازاتهای انواع قاچاق می‌باشد، در سیر تکاملی قانونگذاری قاچاق تدوین و به تصویب مجلس شورای ملی رسید. این قانون که سالها متکفل بیان مقررات مربوط به قاچاق است دارای ۴۹ ماده و چند تبصره در ۳ باب است. قانون مذکور

^۱ راوندی، مرتضی، سیر قانون و دادگستری در ایران، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۴۷، ص ۲۸۷.

^۲ حق پناهف جعفر، مطالعات کاربردی، قاچاق مواد مخدر و تأثیر آن بر امنیت ملی ج. ا. ا. شماره ۲، سال ۱۳۷۷

طی سالهای مختلف بنا به ضرورت بازبینی و اصلاح شد و بعضی از مواد آن همانند موارد مربوط به قاچاق تریاک و اسلحه به لحاظ وضع قوانین دیگر در این خصوص منسوخ گردید؛ لیکن با تصویب ماده واحده قانون اصلاح بعضی از مواد ق.م. ق و الحاق چند ماده و تبصره به قانون مزبور مصوب ۲۹ اسفندماه ۱۳۵۳ تعداد زیادی از مواد اصلاح، تعدادی نسخ و تعداد هفت ماده از مواد ۵۰ الی ۵۶ به آن اضافه شد. در عین حال شکل اصلی قانون حفظ گردید. قانون مذکور با اصلاحات ۱۳۵۳ تقریباً در اکثر مواد همچنان به قوت خود باقی است و قوانین جدید از جمله ق. ت. ح. ق. ک. ا. مصوب ۷۴/۲/۱۲ مجمع تشخیص مصلحت نظام نه تنها موجب نسخ این قانون نگردیده‌اند بلکه بر لازم الاجرا بودن آن تأکید ورزیده‌اند. پس از اصلاحیه سال ۵۳ اصلاحات جزئی دیگری به مرور زمان در بعضی از مواد این قانون به عمل آمد از جمله اصلاح ماده ۵۳ و الحاق ۲ تبصره به آن در ۱۳۶۱/۴/۱۷ و اصلاح ماده ۱۹ و الحاق ۶ تبصره به آن در ۱۳۶۳/۱۱/۹ و همچنین اصلاح ماده ۱ و تبصره های آن در ۱۳۷۳/۱۱/۹^۱.

نتیجه گیری

در نهایت باید گفت وظیفه اصلی سیاست کیفری در هر کشوری را می‌توان کنترل و مهار پدیده بزهکاری در محدوده‌های قابل تحمل ذکر کرد، بدیهی است سیاست جنائی تنها در قالب و چارچوب حقوق کیفری و آیین دادرسی کیفری یا جرم شناسی نمی‌گنجد بلکه در یک طرح کلی و سیاست اجتماعی یک کشور معین قرار می‌گیرد. هرچند در سیاست جنایی ایران در قبال قاچاق کالا و ارز غالباً آشفتگی و پراکندگی مفروطی مشاهده می‌شود، به طوری که نمی‌توانیم به طور دقیق یک سیاست جهت‌دار و یا خط مشی ثابتی را در سیاست جنایی ایران ترسیم نمود و انجام و منطق آن را دقیقاً روشن ساخت ولی با بررسی متون قانونی به نتایج زیر می‌توان دست یافت:

(۱) مقام تقنینی سیاست جنایی در سال ۱۳۷۴، با تصویب قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی راجع به قاچاق کالا و ارز با دیدگاهی یک جانبه گرایانه و بخشی نگری و به جای ریشه‌یابی برای رفع علت‌ها صرفاً به مبارزه با معلول پرداخته و به جای پرداختن به جنبه‌های پیشگیرانه معضل قاچاق سعی کرده از طریق برخورد با موارد و مصادیق آن از طریق تشدید مجازات و سرکوب مرتکبین قاچاق درصدد حذف پدیده قاچاق برآید لذا با همین نگرش و به منظور سرعت بخشیدن به مراحل رسیدگی

۳- برای بررسی همه جانبه سیر تاریخی، تقنینی این قانون و مواد آن به صورت مجزا. ر. ک: اجتهادی، عبدالمجید، پیشین، شماره ۲، صص ۱۰۱-۱۱۹.

و تعیین تکلیف پرونده‌های مربوط به قاچاق کالا و با هدف تراکم زایی، از دادگاه‌های دادگستری و همچنین پیشگیری از قاچاق کالا از طریق ارعاب عمومی با پیش‌بینی ضمانت اجرای کیفری و آیین دادرسی سریع و استثنایی با تجدیدنظر اساسی در سازماندهی امر مبارزه با قاچاق کالا، صلاحیت انحصاری دستگاه عدالت کیفری در رسیدگی به پرونده‌های قاچاق کالا را به نفع نظام اداری مورد تحدید و تطبیق قرار داده و اولویت مبارزه با اینگونه جرائم را به مقامات اداری مسئول داده است به طوریکه در پاره‌ای از موارد این صلاحیت به طور مقارن بار نظام قضایی به نظام اداری تفویض شده است در همین راستا لایحه قاچاق کالاوارز نقش مقام قضایی را پررنگ تر کرده و گام مثبتی را برداشته است.

(۲) قوانین و موضوعات در خصوص قاچاق کالا و ارز خصوصاً قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی و آیین نامه اجرایی آن دارای نکات مبهم و پیچیدگی بسیاری است که بالطبع چنین امری موجب تشتت و تنوع برداشتها و تفسیرهای قضایی از سوی مقامات مسئول سیاست جنایی اعم از مقامات اداری و قضایی و نهایتاً سردرگمی مردم را به دنبال داشته است که لایحه جدید تا حدودی توانسته این مشکلات را مرتفع نماید.

(۳) واقعیت این است که رشد غیرقابل کنترل جرائم قاچاق کالا در کشور نظام اقتصادی جامعه اسلامی ایران را مورد تهدید جدی خود قرار داده و علی‌رغم ۲۲ بار اصلاح و بازنگری در قوانین مربوط به قاچاق کالا این قوانین نتوانسته است باین پدیده و قاچاقچیان کالا به مقابله بپردازد و تنها نظام کیفری نمی‌تواند از این پدیده جلوگیری و آن را مهار نماید و نیاز به همکاری معاضدت کلیه عوامل ذیربط اعم از دولت، مردم، صاحب‌نظران، حقوق‌دانان، پژوهشگران و... می‌باشد.

(۴) برای رسیدگی به پرونده مرتکبین قاچاق کالا و ارز براساس قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی که فعلاً معتبر و لازم الاجراست، توجه و میزان ارزش کالا، در مرحله اداری و قضایی پیش‌بینی شده است بطوریکه در مواردی که ارزش کالا و ارز زیر ده میلیون ریال باشد بدون تشکیل هرگونه دادگاهی، سازمان کاشف یا شاکی خود رأساً ثبت و ضبط کالا و ارز قاچاق اقدام و پرونده را مختومه اعلام می‌نمایند که این امر باعث تبانی بین متهمین می‌گردد.

منابع و مآخذ

۱. آقازاده، علیرضا، قاجاق کالا، تهران، انتشارات آذریان، ۱۳۸۳ چاپ اول، ۱۳۸۳
۲. آقازاده، علیرضا، مجموعه کامل قوانین و مقررات قاجاق کالا و ارز، انتشارات اندیشه، چاپ اول، ۱۳۹۰
۳. برادل، ژان، تاریخ اندیشه‌های کیفری، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۹۲
۴. بکاریا، سزار، رساله جرائم و مجازاتها، ترجمه محمدعلی اردبیلی، چاپ پنجم، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۹۲
۵. بنایی، رضا، آشنایی با مقررات گمرکی و ترخیص کالا، انتشارات بازرگانی، چاپ چهارم، ۱۳۸۸
۶. بهرامی، محسن و قاسمی، بهروز، آسیب شناسی قاجاق کالا و ارز در ایران، تهران، انتشارات فارابی، چاپ اول ۱۳۹۱
۷. جرایم قاجاق کالا و ارز از دیدگاه علوم جنایی و حقوق کیفری، معاونت آموزشی قوه قضائیه، انتشارات مجد، ۱۳۹۰
۸. اروندی، مرتضی، تاریخ اجتماعی ایران، تهران، انتشارات امیرکبیر، جلد اول، ۱۳۹۰
۹. اروندی، مرتضی، سیر قانون و دادگستری در ایران، تهران، انتشارات امیرکبیر، سال ۱۳۸۹
۱۰. رحمدل، منصور، قاجاق کالا و ارز از دیدگاه حقوق کیفری ایران با استناد مصوبه سال ۱۳۸۴ مجمع تشخیص مصلحت نظام، تهران، انتشارات پژوهشهای حقوقی، ۱۳۸۵
۱۱. رفعتی، محمدرضا، ارز از چند نرخی تا تک نرخی، انتشارات وزارت امور خارجه، چاپ دوم سال ۱۳۸۸
۱۲. غلامی، عبدالمجید، مواد مخدر و نحوه رسیدگی به جرایم آن، انتشارات دانشگاه امام حسین (ع)، چاپ اول، ۱۳۹۰
۱۳. فوکو، میشل، مراقبت و تنبیه تولد زنان، ترجمه نیکو سرخوش، تهران، انتشارات سمت، چاپ چهارم، ۱۳۸۲
۱۴. فیروزجایی، مختار، بررسی عوامل مؤثر بر قاجاق در ایران، تهران، انتشارات مؤسسه تحقیقاتی تدابیر اقتصاد، ۱۳۸۴

پروفیسر شگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی